

Gezinin Yıldönümü ve Ali İsmail Korkmaz

İki senedir aslında biz Gezi'yi konuşuyoruz, çünkü ne olduğunu tam anlayabilmiş değiliz. Halen daha herkes bulunduğu yerden ve kendi meşrebi doğrultusunda Gezi Parkı'nı tarif ediyor. Gezi Parkı'nda yer alanlar, onu başkaca ve kendi yerel özellikleriyle ve renklilikleriyle tarif ediyorlar. İktidar elbette başka bir biçimde tarif ediyor ve değişik muhalefet odakları, değişik siyasi eğilimler, hepsi bulunduğu yere göre Gezi'yi farklı tarif ediyor. Ama şu muhakkak ve bugün geldiğimiz eşik de onu gösteriyor: Bugün AKP iktidarının tek başına 13 yıldır hüküm sürdüğü iktidarının en azından sarsılması da gösteriyor ki, 2 yıllık süreçte **geldiler, muazzam bir özgürlük arzusu aşıladılar, gittiler ve hepimizi rahatlattılar**. Kanımca, 2 yılın sonunda AKP iktidarının bir parti olmaksızın iktidar kuramayacak aşamaya gelmiş olmasının arkasında en büyük gerekçe olarak Gezi Parkı duruyor. Çünkü iktidar açısından vaziyet çok somuttur. İktidar, o sokaktan gelen arzunun, özgürlük ve doğrudan demokrasi arzusunun kendisine kastettiğini çok iyi bilmektedir. **Dolayısıyla Gezi Parkı'nın kendisi her ne kadar orada var olmak isteyenler açısından bir rüya olma vasfını sürdürüyorsa da, en az onun kadar, iktidar açısından da kabus olma vasfını sürdürüyor**. Dolayısıyla bu geldikleri aşama onlar açısından hayalin gerçek olduğu aşamasıdır, tam da budur. Onlar açısından kabusun gerçek olduğu aşamasıdır ve iktidarlarını kaybettiler. Bunu Gezi Parkı ve sonrasında oluşan bu dinamik muhalefetin kendisi başardı.

Gezi Parkı'ndan bu yana oluşan demokratik muhalefet kültürünün, örgütsüz de olsa demokratik muhalefet

kültürünün hırpaladığı bir AKP var; ancak, bu muhalefet kültürünü önceleyen bir zemin de var muhakkak. Benim açımdan, Gezi Parkı'nda açığa çıkan muhalefet dalgası çoğunlukla karakteristik olarak sosyal demokratların var olduğu yerlerde kendisi var olagelmış bir muhalefet kültürüydü. Meclis içi muhalefetin imkanları tükenmiştir. AKP tek başına iktidardır, tek başına anayasaya müdahale edebilir, istediği yasayı istediği saatte geçirebilir ve bir muhalefet partisi olmanın bir yasayı engelleme imkânı yoktur. **Terörist olmanın şartlarından biridir 3 kişi bir araya gelmek ya da hak talep etmek. Kesilmesi planlanan bir ağaç için, kurutulması planlanan bir dere için bir araya gelmek, bir terör örgütü üyeliğinin sebebidir**, terör örgütü üyeliğinin unsurudur. Dolayısıyla Meclis dışı muhalefette olmak bir tehlikedir bu sistem için.

Dördüncü ayak medya. Adalet ve Kalkınma Partisi, o ana kadarki hiçbir iktidarın tahayyül etmediği ölçüde medyada büyük bir baskı uygulamış ve medyanın mülkiyet yapısını dönüştürmüştür. Bütün kanallar aşağı yukarı büyük bir propaganda aygıtına dönüştürülmüşken, el konulamayanlara "Alo Fatih" atanmışken, tam anlamıyla kontrol edemediği yerlerde ise maliye baskısı uygularken, bu kuşak açısından varılan nihai sonuç nedir; medyada muazzam bir görünürsüzlüktür.

O günlerden bugüne, en azından bu gençlerin sokağa çıkması için bütün koşullar hazır. Sadece sokağa çıkma hali kalmıştı, işte o oldu. Meclis içindeki partileri paralize ederek, Meclis dışındaki muhalefeti terörize ederek, medyayı susturarak, kamusal alanı kurutarak, bu gençlere sokağa

çıkılmaktan başka bir seçenek bırakmadılar.

O halde, **temsili demokrasi biterse, haklı olarak ve doğru olarak doğrudan demokrasi başlar**. Doğrudan demokrasi, Gezi Parkı günlerinde İstanbul'da 15 gün boyunca, diğer şehirlerde değişik günler boyunca devam etti ve gençler şunu bize öğrettiler. 15 gün boyunca Taksim Meydanı'na resmi üniformasıyla değil polis, zabıta bile giremedi. Polisin ve değişik **güvenlik kuvvetlerinin olmadığı bir toplumsal ve kamusal alanın, onların fiili olarak var olmadığı bir kamusal alanın onların var olduğu anlara göre daha güvenli olduğunu; yani toplumun, zor gücünü kullanan bir kolluk görevlisi olmadan daha güvenli bir toplum inşa edebileceğinin örneğini verdiler**.

Ali İsmail Korkmaz, bir doğrudan demokrasi şehididir. Gezi Parkı'nda sokağa çıkan kitlenin kendisini temsil etmektedir. Evveliyatında deneyimlenmiş bir politik geçmişi yoktur. Ali İsmail Korkmaz'ın en büyük politik deneyimi; lise 1, lise 2 öğrencisiyken Antakya'da, sınıf arkadaşlarını etrafına toplayıp, küçücük bir grupla aldığı karar sonucunda, pet şişe kapağı toplayıp engellilere tekerlekli sandalye almak, Hatay Huzurevi'ndeki yaşlılara çiçek vermek, okulun bahçesindeki çöpleri toplamaktır. Çocuklar Eti Park'ta toplanmışlardır, herkes slogan atmaktadır, Ali İsmail de atmaktadır, herkes gibi o da atmaktadır. Orada olmak, özgürlüğü dışa vurmak ve doğru-

dan demokrasiyi orada kendisi adına hayata geçirmekten başka bir arzusu yoktu, çok büyük hayalleri de yoktu, sadece orada olma arzusu vardı.

2 Haziran günü Eskişehir Emniyetinin polislere yayınladığı bir tebligat var. Orada der ki, “Emir veril-medikçe cop, silah ve benzeri şeyler kullanılmayacak. Halkla ve basınla karşı karşıya kalınmayacak, orantısız güç kullanılmayacak.” Bu emri yayınlayan emniyet müdür yardımcısı dâhil ve bu emrin ulaştığı bütün polis memurları buradaki kuralların hepsini ihlal ettiler; çünkü aslında neredeyse bu, işlenecek suçların örtülmesi amacıyla yayınlanmış bir tebligat gibi kayda girdi. Ali İsmail Korkmaz, 2 Haziran akşamı saat 22.00 sularında eyleme katılmak üzere geldiği Eti Park’ta ağabeyiyle konuşur. Ağabeyi o esnada Hata’y’daki Gezi Parkı eylemine katılmıştır.

Ali İsmail Korkmaz, bulunduğu noktadan nereye yürür; Yunus Emre Caddesi’ne. Çünkü Adalet ve Kalkınma Partisinin binası bu cadde üzerindedir. On binlerce genç buraya yürüyüp protesto eylemi yapacaklardır. O gün ana caddede müdahale edecek polislerin yanı sıra, Terörle Mücadele Şubesinden 30 civarında polis çağırılır. Ara sokaklara kaçacağı iddia edilen göstericilere de müdahale edilmesi için. 2 Haziran akşamı saat 23.00 sularında, görüntülere göre, o sokağı bastılar, önce esnafı dövdüler, sonra dövdükleri esnafı yanlarına kattılar, sonra o sokakta elinde sopayla gezinmekte olan Serkan Kavak adlı kişiyi yanlarına aldılar ve onlarla beraber, yaklaşık 1 saat boyunca sokağa giren herkesi dövdüler. **Tanıkların anlatımına göre, sokak başları tutulmuştu, sokak içerisinde arabaların arkalarında saklanmışlardı, sokağa birini düşürmek istiyorlardı, birileri düşecekti ve onlar döveceklerdi.**

Bunlar buraya bir emirle mi gelmişlerdi; evet. Yazılı mı; hayır. Sözlü bir emirle burada görevlendirildiler. **Çünkü Ali İsmail sokağa girmektedirken, polis telsizinden şu anons geçmekteydi: “Üzerimize çektik, dalıyoz.” Emir böyle.** Muhtemelen verilen emir budur; “Püskürtün.” Püskürtmeyi böyle algıladılar: Yere yatırıp döverek, kafasına tekme atarak, sopalarla insanlara vurarak. Böyle algıladılar.

Ali İsmail 10 Temmuz 2013’te hayatını kaybetti. Hayatını kaybettiği süre boyunca, hastaneye düştüğü andan hayatını kaybettiği ana kadarki 38 gün boyunca devlet bütün aygıtlarıyla bu suçu örtmeye çalıştı. Dövmekle ve öldürmekle yetinmediler, delilleri, görüntüleri kaybetmeye çalıştılar. Fırının görüntüleri önce sildirildi, sonra kurtarılсын diye gönderilen bilirkişi tarafından bir dahi sildirildi. Sonra döven polislerden biri gitti, Ali İsmail’in sokaktan çıktığı anı gösteren kayıtların bulunduğu otele ait kameraları sildirdi. Düşünün, 36 tane görüntü kamerasından yarısı bozuk çıktı.

Öyle veya böyle, Ali İsmail sokakta dövülürken hasbelkader orada bulunmuş bir gencin tanıklık yapmasıyla dava çözüldü, görüntüler kurtarıldıktan sonra faillere ulaşıldı. En nihayet dava açıldığında, **tarix sahnesine Vali Güngör Azim Tuna çıktı. Ali İsmail öldüğünde, “Arkadaşları dövmüş, suçu polisin üzerine atmak istemiş olabilirler” demişti. Ali İsmail’in arkadaşları mı, Valinin arkadaşları mı, kimin dövdüğü ortaya çıkınca, bu davanın Eskişehir’den sürülmesi için harekete geçti.**

Yargının ağır müdahalesiyle bu dava Kayseri’ye gitti. Ali İsmail’i döverek öldüren polis memuru kendisini şöyle savundu: “Bu ülkenin Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve İçişleri Bakanı Gezi Parkı’nın darbe olduğunu iddia ediyor. Ben de tekme atarak

darbeyi bastırdım” dedi. Kendi tekmesine demokratik gönderme yaparak, Gezi Parkı’nda sokağa çıkanların darbeci olduğunu iddia ederek argüman geliştirdi. Şaşırtıcı mı; hiç değil. Avukat tutarken, 2011’de ve 2015 yılında, Adalet ve Kalkınma Partisinden Nevşehir milletvekili adayı olan birini tutmuştu. Cezaevinde, içeri düştüğünde, ailesi yardım dilemek için ilk AKP Batman milletvekilini aramıştı. Kaçınılmaz bir biçimde bu söyleme başvurmak zorundaydılar. Kaldı ki, onun dışındaki sivil tanıklar da zaten “Biz devletin polisine yardım ettik” dediler. Ta ki, **Ali İsmail’e tekme atan polis, yargılamanın sonunda, “Bana emir verenler de buraya gelsin” dediğinde, mahkeme nedense bir karar verme gereği duydu** ve Ali İsmail’e tekme atana 10 yıl ceza verip diğerlerine de ondan aşağıda cezalar vererek, salondan ayrılmak zorunda kaldılar.

Ali İsmail’e tekme atan ve onun ölümüne neden olan polis sadece bir polis değildir; o ceberut devlettir, Adalet ve Kalkınma Partisi adına insan öldüren devlettir. Ondan başka bir vasfı yoktur, cesaretini oradan almaktadır. Dolayısıyla bu 2 yılın sonunda geldiğimiz süreçte, aslında her ne kadar yargı aşamasına götüremesek de, billur bir biçimde o devlet şiddetinin görünür olmasını sağlamakta bir adım ilerlemiş olduk. Bugünden sonrası için, bu yapının açığa çıkarılması; **sadece dövenlerin değil, aynı zamanda emir verenlerin de yargı önünde hesap verebilmesini sağlamak gerekir. Aksi takdirde, yine bir sokak başında, yine karanlık bir sokakta bir başka Ali İsmail ölecektir. Bunu durdurabilmek, bu ölümlere son verebilmek ancak bu örgütlü yapının açığa çıkarılıp mahkum edilmesinden geçmektedir. 2 yılın sonunda geldiğimiz 7 Haziran süreci bu açıdan da bence bir ilerlemedir.**

Seçimler ve Toplumsal Muhalefet

Öncelikle Elektrik Mühendisleri Odasının 47. yılını ben de kutluyorum. Kuruluş yılı 68. 47 yıl sonra sadece mühendislik mesleğiyle ilgili değil; toplumun genel dinamikleriyle, toplumdaki direniş ruhuyla ilgili paneller düzenleyebiliyor.

Ben, 70'li yıllarını ODTÜ yurtlarında geçirmiş ODTÜ mezunu biriyim. O zamanki heyecana benzer bir heyecanla K Türkiye'de bir şeyler değişiyor hissine kapıldım ve hâlâ da bu his devam ediyor bende, bu inanç devam ediyor. 2013 Gezi isyanı Türkiye'de toplumsal muhalefet açısından, sol açısından bir anlamda makus talihin yenildiği, moral üstünlüğün ele geçirildiği bir dönüm noktası oldu. AKP açısından da, Tayyip Erdoğan açısından da bence iniş sürecinin başladığı, fikri hegemonyanın ve inandırıcılığın düşüşe geçtiği önemli bir an oldu.

Dünya toplumsal mücadeleler tarihine kayıt düşen en önemli olay Gezi olmuştur. Hatta izleyen günlerde Kanada'da, Hollanda'da, Brezilya'da, "Bizim neden Gezi'lerimiz yok, Türkiye'deki gibi isyanlar niye bizde olmuyor? Biz kaderimizi kabulleniyor muyuz?" tarzı yazılar yazılmıştır ve hemen arkasından da Brezilya'da Gezi benzeri ciddi bir ayaklanma olmuştur.

Gezi'nin en önemli bir niteliği de şudur: Kapitalizm ve hayatın gerçekleriyle bağdaşmaz diye düşünülen, bize hep böyle dayatılan; arkadaşı için fedakarlık yapmak, dayanışmada bulunmak, farklı düşünenlere hoşgörölü davranmak, özünde sol olan değerlerin hayatta bir karşılığının olduğu görülmüştür. Paranın geçerli olmadığı, bir anlamda herkesin kendi ihtiyacına göre tükettiği, herkesin olanakları ölçüsünde oraya katkıda bulunduğu,

hayal bile edemeyeceğimiz bir alternatif yaşam kurulmuştur, yaşanmıştır. Aslında egemenler açısından belki de en korkutucu olan budur. Yani ortak bir çadırdaki kalmak, yemeğini paylaşmak, barikatta birlikte direnmek, insanların toplumsal hafızasına kazınmıştır. Taksim'de, Gezi Parkı'nda, Ali İsmail'in direndiği Yunus Emre Caddesi'nde, aynı mekanlarda olmasa dahi, hayatın çeşitli alanlarında nerede bir haksızlık, eşitsizlik, adaletsizlik varsa, Gezi ruhunun orada kendini yine hissettireceğini hep düşündüm. Her koyunun kendi bacağından asıldığı, insanların kolektif eylemlere yatkın olmadığı, insanların kendi çıkarını düşündüğü şeklindeki kapitalizmin piyasa mantığının temelini oluşturan tezler aslında orada yıkılmıştır diye düşünüyorum.

Evet, Gezi özünde sol bir ayaklanmadır; ama çok farklı sınıfsal kesimleri, hayatta siyasi olarak yan yana duramayan kesimleri bir araya getirmiştir. Türkiye tamamen adaletli bir toplum muydu, liyakata göre bütün pozisyonların alındığı; hamili karta sahip olanın önünün açıldığı bir yer değil miydi; evet, öyleydi. **Ama bu kadar belirgin bir şekilde cemaat, tarikat ilişkilerinin öne çıktığı, sınavlarda muhafazakarlığın, AKP'ye yakın olmanın, muhafazakar bir kültürden gelmenin bu kadar belirleyici olduğu bir dönem yaşanmadı.**

Toplumsal muhalefet açısından -Birleşik Haziran Hareketi de bu tespiti yapmıştı- 7 Haziran seçimlerinin en büyük önemi AKP iktidarını geriletmektir. Bu anlamda çok ciddi bir adım atıldı. Çünkü tamamen AKP'yi siyaset sahnesinden silmek gerçekçi değildi, varılabilecek olan yer geriletmektir.

Tam oran vermek mümkün değil,

Prof. Dr. HAYRİ KOZANOĞLU

ama AKP'ye oy vermeyen yüzde 60'lık bir bloktan söz edilecekse, neredeyse bunun yarısı birinci olarak bu motivasyonla verdi. O anlamda, taktiksel oy verenler ve stratejik oy verenlere de rastlandı. "Acaba ben oyumu nereye verirsem bu hükümeti geriletirim?" Bu da çok doğru bir tespitti. Çünkü elinde devlet gücünü kullanan, bütün seçimler için devlet gücünü seferber eden, kendi yandaş medyasıyla yalan haberler yayan, insanların zihnini bulandıran bir rejimi geriletmek gerekiyordu, bu anlamda da bir fırsat oldu.

O anlamda da bileşenlerin birbirleriyle uzlaşmaktan çok, bir arada yaşamayı kabul etmek noktasından hareket etmeleri bence yeterli olacaktır. Neler yapılabilir? **Öncelikle kuvvetler ayrılığını tekrar tesis etmek; yani yasama, yürütme, yargının özellikle birbirlerini dengeleme ve denetleme görevlerini tekrar yerine getirebilmelerini sağlamak. Yani sarayda oturan kişi şunu söylüyor: "Yargı kararları icraatı zayıflatıyor. Yasama artık etkisini yitirmiştir, o da karar almayı yavaşlatıyor." Bunlar doğrudur, ama zaten bu dengeleme ve denetleme mekanizmalarının olmadığı; bir tane bilen, bir tane karar vericinin bütün kararları aldığı bir rejim çok daha etkin olabilir, çok daha hızlı olabilir; ama bunun adı da faşizmdir.** Bunun hayalindeki rejim budur. Bir mecnunun hayalinde böyle bir rejim olmasının bir sakıncası olmayabilir; ama bu cumhurbaşkanı olarak

seçilmiş toplum açısından ne kadar büyük bir tehlike teşkil ettiğini unutmamak gerekiyor.

Bu anlamda, İç Güvenlik Yasasını rafa kaldıracak, yolsuzluk soruşturmalarını hızlandıracak; poliste, yargıda, bürokrasideki kadrolaşmanın önünü kesecek; toplumdaki dincileşmeye, gericileşmeye bir dur diyecek, kendisini bunlarla sınırlamış bir koalisyon gerçek işlevini yerine getirebilecektir ve sonra farklı görüşleri, farklı programları, farklı icraatları olanlar o icraatlarını geliştirmek fırsatı bulacaklardır.

Öncelikle AKP'nin geriletilmesi ciddi bir aşama olmuştur, topluma umut veriyor. Dediğim gibi, Gezi sürecinin bir devamı olarak görüyorum bunu. HDP'nin antidemokratik yüzde 10 seçim barajını aşması, gerek Kürt ulusal hareketi açısından, gerek Türkiye'deki demokrasi açısından çok önemli bir aşama olmuştur. Bunu da unutmamak gerekiyor, bunu da kayıt düşmek gerekiyor. Yani bir koalisyon şunları önüne koyuyorsa muhalefetten mevcut hükümeti destekleme noktasına geçebilirim: Birincisi, anti-kapitalist bir içeriği var mı; yani neoliberal politikaları, piyasa toplumunu, sermayenin emek karşısında egemen kılındığı, özelleştirmelerin diz boyu gittiği rejimi reddetmeyi, kamucu bir iktisat politikası uygulamayı önüne koyuyor mu, koymuyor mu?

İkinci kriter şu: Antiemperyalist bir nitelik taşıyor mu? AKP Hükümetinin Türkiye dış politikasını getirdiği nokta çok açıktır. Cumhuriyetin "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesine doğru çekilen bir anlayış söz konusu olacak mıdır? Ama bu yeterli değildir. Sadece mezhepsel çatışmalar, ülkelerin iç savaşa sürüklenmesi, otoriter yönetimlerin ve diktatörlerin devrilmesi değil; burada antiemperyalizmin rolünü, başta Amerikan emperyalizminin rolünü gören, eşyanın adını koyan bir noktadan

dış politikasını belirleyecek midir?

Üçüncüsü de şudur: Türkiye'de bilimin, aydınlanma değerlerinin, dünyevi hakikat rejiminin hâkim kılınması, laikliğe sahip çıkılması gerekiyor mu, gerekmiyor mu?

"Yapı sökümlü" diye bir laf var; yani bir yapının sökülerek bileşenlerine ayrılması. AKP rejiminin bu üç ayağını; neoliberal politikalar, sömürü politikaları, saldırgan ve emperyalizmin güdümünde, zaman zaman emperyalizmin buyrukları dışına çıkacak saldırgan bir dış politika, diğeri de gerici, muhafazakar, mezhepçi bir rejim, bunu tasfiye edecek, bu antikapitalist, antiemperyalist, bilim ve aydınlanma doğrultusunda niyetini belirleyen bir hükümet olması halinde, muhalefet görevinden vazgeçmeye hazırım. Bu neoliberalizmde, savaş, saldırganlık politikaları, emperyalist doğrultuda politikalar ve gericilik gündemi çok önemsizdir veya bunlar yeterince gündeme getirilmekte midir, bunları hepimizin düşünmesi gerekiyor.

Bir dönem attığımız bir slogan vardı; "Küresel saldırıya karşı küresel direniş." Ama küreselleşme karşıtı hareketler 90'ların ortasında yükselip 2000'lerin başında etkisini yitirdi, ulusal nitelikli hareketler öne çıktı. Şimdi, bu ulusal nitelikli hareketlerin küresel dayanışma ayaklarını kurması, tek tek ulusal direnişlerin birbirleriyle daha fazla dayanışma içerisine bulunması gerekiyor. Kısaca, eşitlik, özgürlük, dayanışma gibi temel değerleri, solun değerlerini her zaman aramaya devam etmek gerekiyor, bunun için örgütlenmeler gerekiyor ve **temsili demokrasinin rolünü küçümsememek, ama direnişi sadece temsili demokrasiyle sınırlamamak gerekiyor.** Bu anlamlarda, halkın doğrudan doğruya söz, yetki, karar sahibi olduğu, şikayetlerini dile getirdiği, politika önerilerini tartışabildiği meclisler büyük önem taşıyor.

Burada her zaman karşılaştığımız bir sorun var : Biz bir taraftan kamusal hizmetleri savunuyoruz, ekonominin büyük ölçüde kamu eliyle yönlendirilmesini savunuyoruz; bu anlamda, yurttaşlık hukuku temelinde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetlerinin verilmesini istiyoruz, öbür taraftan da burada ortaya çıkan sorunlar karşısında kendimizi bu taleplerle sınırlı tutarsak günlük hayata müdahale edemiyoruz. **Bir taraftan, örneğin eğitimin eşit, kaliteli, parasız, laik olması için talepte bulunacağız; öbür taraftan da gücümüzün yettiğince, yani bizim gelecekte kuracağımız toplumun nüvelerini, Gezi'de yaratılan dayanışmanın iyi örneklerini yerellerde de yaratmaya çalışacağız;** ama öbür taraftan da bütün yurttaşlar için geçerli olan temsili demokrasiyle gerçekleştirilebilecek olan taleplerden de vazgeçmeyeceğiz. Bunlar kolay mı; değil. Sizler de kolay değil, zoru gerçekleştirmeye soyunan insanlar olduğunuz için, **Elektrik Mühendisleri Odası gibi örgütler de bu zoru gerçekleştirmeye soyunan örgütler olduğu için ve dayanışma toplumunun gereklerini yerine getirdikleri için de bunu gerçekleştireceğiz.** Dünyanın hiçbir yerinde, Türkiye'deki mühendis örgütlenmesi kadar halkçı, toplumdandan yana olan, ezilenlerin sorunlarını kendi sorunu kabul eden bir mühendis örgütlenmesi yoktur. Evet, elektrik mühendisleri de, diğer mühendisler de kendi sorunlarını yaşıyorlardır; ama toplumun genelinde elektrik mühendisi olan bir insan, sonunda yolunu bulur, işini de bulur, hayatın nimetlerinden de iyi kötü yararlanır. **Ama Elektrik Mühendisleri Odası 47 yıldır olduğu gibi, eminim ki bundan sonra da toplumda en fazla ezilen, en fazla dışlananın sorunlarını kendi sorunu kabul etmeye devam edecek, iyi ki de devam edecek.**